

ישראל וחמאס - ממשבר הקורונה לשחרור אסירים והסדרה אפשרית

יוחנן צורף וקובי מיכאל

יוזמה לשחרור אסירים שהעלה יו"ר חמאס ברצועת עזה, יחיא סנואר, מתוך חשש להתפרצות מגפת הקורונה ברצועת עזה וכן רצון לחזק את אמון הציבור בארגון ולהוכיח שליטה במצב, יצרה הדברות בלתי ישירה בין ישראל לארגון. אפשר שהידברות זו תוביל למהלך הסדרה נרחב יותר. על ישראל לא להסתפק במידע על אודות האזרחים וגופות החיילים המוחזקים ברצועה, אלא לחתור להחזרתם ובד בבד לפעול לקיבוע מציאות ביטחונית טובה יותר ביום שאחרי משבר הקורונה.

ב-2 באפריל התראיין יחיא סנואר, יו"ר הלשכה המדינית של חמאס ברצועת עזה, בערוץ אלאקצא של החמאס. במהלך הראיון ביקש סנואר לפוגג את חששות הציבור מפני מגפת הקורונה, להבהיר שחמאס שולט במצב ולחזק את אמון הציבור בהנהגת הארגון. בנוסף, סנואר הפנה מסר לישראל בדבר עסקה אפשרית לשחרור אסירים. לדבריו, לא חל שינוי בעמדה הרשמית של חמאס ובעינה עומדת הדרישה לשחרור אנשיו – משוחררי "עסקת שליט" שנעצרו מחדש במהלך 2014 במבצעים "שובו אחים" ו-"צוק איתן" - הנמצאים בבתי כלא בישראל. כן אמר שהוואקום השלטוני שנמשך בישראל במשך למעלה משנה מנע התקדמות בסוגיה זו. עם זאת, הוסיף שעל רקע בעיית הקורונה אפשרית יוזמה הומניטרית, שבמסגרתה מדינת ישראל - "הכיבוש" בלשונו - ישחרר את המבוגרים והחולים מקרב האסירים, ותינתן תמורה חלקית מצד חמאס. בה בעת הדגיש כי עסקה נרחבת יותר תחייב את ישראל למחיר יותר כבד.

תגובתה הרשמית והפומבית של ישראל לדברי סנואר הייתה כי מתאם השבויים והנעדרים וצוותו "מחויבים לפעול באורח קונסטרוקטיבי במגמה להביא את גופות שני החיילים ואת שני האזרחים הנעדרים", ולשים קץ לפרשה זו. בנוסף נמסר כי ראש הממשלה, בנימין נתניהו, קורא לדיאלוג מהיר עם המתווכים בין ישראל לחמאס כדי לקדם עסקה. תגובה זו יוצאת דופן ביחס להתנהלות הישראלית עד כה בעסקאות של שחרור אסירים פלסטיניים, שהתאפיינה במיעוט מידע עד כדי איפול, כל עוד לא סוכמה עסקה. עיקר המידע הגיע ממקורות פלסטיניים, שברוב המקרים הוכח נכון.

הודעת סנואר גובתה על ידי כל צמרת חמאס, בכללה היו"ר אסמאעיל הניה, וכן ח'ליל חייה, ומוסא אבו מרזוק. העיתונות המזוהה עם הארגון ורבים אחרים יצרו רושם שמדובר ביוזמה, רצינית שלשני הצדדים עניין בה. מוסא דודין, מחזיק תיק האסירים בארגון, אמר ב-4 באפריל כי אם ישראל מוכנה לשחרר את האסירים הקשישים, החולים והנשים, חמאס - "ההתנגדות" בלשונו - תהיה מוכנה לצעד מקביל. עוד הבהיר כי יוזמת האסירים אינה מגיעה על חשבון התנאים של "ההתנגדות" לגיבוש עסקת חילופי שבויים כוללת וכי יש להטיל ספק ברצינות כוונותיה של ישראל בהקשר זה.

וברקע הדברים, חמאס חותר לערב במגעים את רוסיה, שלהערכתו השפעתה על ישראל גברה בתקופה האחרונה. אסמאעיל הניה, שביקר לאחרונה במוסקבה, אמר לסגן שר החוץ, מיכאל בוגדנוב, לאחר שפורסמה ההודעה הישראלית, כי ארגונו נחוש לשחרר את האסירים הפלסטינים בעסקת חילופין הניתנת להשגה אם ישראל תיענה לדרישות. כן ציין שהמתווכים יצרו קשר עם ארגונו וחזר על הטענה השקראית כי בידי הזרוע הצבאית של חמאס ארבעה חיילים ישראלים.

ברי שמשבר הקורונה הוא המחולל העיקרי של התרחשויות אלה, שכן יצר שותפות אינטרסים בין ישראל לחמאס, העשויה להביא לעסקה במחיר "זול יחסית" לשני הצדדים. חמאס, הלהוט לשחרר את אנשיו מבתי הכלא בישראל, מודע היטב למגבלות יכולתו להתמודד עם התפרצות נרחבת של נגיף הקורונה ברצועת עזה. אמנם, הארגון פוגג חלק ניכר מהחששות שקיננו בקרב תושבי האזור בתחילת המשבר, כשעלה בידיו לבלום את כניסת הנגיף לרצועה. ועם זאת, להנהגת חמאס ברורה התלות המוחלטת בסיוע ישראלי, שלהערכתה הוא המקור היחיד לעזרה הנדרשת במקרה של התפרצות נרחבת.

ברקע הדברים, הנהגת הארגון מתמודדת מאז השתלטותה על רצועת עזה ב-2007 עם המתח שבין הכרח לבסס את מעמדה כאחראית לאוכלוסייה האזרחית ואת משילותה באזור, לבין רצון לשמר את מעמדה כמובילת המאבק המזוין נגד ישראל. עוד לפני מבצע "צוק איתן" (קיץ 2014) וביתר שאת אחרי בחירת סנואר כיו"ר הלשכה המדינית של חמאס ברצועה, הפגין הארגון עניין בשיקום הרצועה. זאת, לצד הערכה שהאזור וכן חמאס עצמו לא יוכלו לעמוד בעימותים צבאיים נרחבים נוספים עם ישראל. מכאן חתירתו להפסקת אש תמורת הקלות נרחבות בסגר ("המצור" – במונחי חמאס). על-מנת לקדם אפשרות של שיקום הרצועה וכך גם להוכיח יכולת לשפר את חיי האוכלוסייה, הנהגת הארגון שואפת לתקופה ממושכת של שקט ללא ההרוגים ונפגעים. זאת, בלי לוותר על עקרון המאבק בישראל, אך תוך הרחבת הגדרתו וגיוונו.

משבר הקורונה אף החריף את מצוקת אוכלוסיית הרצועה בכלל ואת מצוקת חמאס בפרט. מקורות הסיוע החיצוני הידלדלו. מדינות, ובכללן איראן, שהושיטו עזרה, נאלצו לצמצם מאוד את הסיוע מצדן, וזה המועבר על ידי הרשות הפלסטינית אמנם הוגדל לאחרונה אך עדיין איננו מספק את דרישות וצרכי חמאס. וקטר, שלצד התחייבות פומבית לסייע, מביעה קוצר רוח מהנשיאה הממושכת והבלעדית בנטל הרצועה.

על רקע זה של מצוקה נמשכת וסכנה של התפשטות מגפת הקורונה, הנהגת חמאס ברצועת עזה זיהתה במשבר הקורונה הזדמנות. גישתה הפרגמטית באה לידי ביטוי בניסיון לקדם עסקת שחרור אסירים, תוך נכונות לגמישות גבוהה יותר, ביחס לעמדה שהוצגה טרם המשבר. סיוע ישראלי יאפשר לחמאס לצלוח בשלום את המשבר ולהוכיח משילות, וכך גם להמחיש את היותו חלופה ראויה לתנועת פת"ח ולרשות הפלסטינית. הנה כי כן, הטיעון ההומניטרי בימי הקורונה מאפשר לעקוף עקרונות אידאולוגיים מחשקים, שהנחו את הנהגת חמאס בסוגיה זו בשנים האחרונות.

יוזמה זו של חמאס, המוצגת על ידי הנהגת הארגון כהומניטרית, מעניקה לישראל, שלא הצליחה עד כה להביא לשחרור גופות החיילים הדר גולדין ואורון שאול ואת שני אזרחיה אברה מנגיסטו והשאם אלסייד (שעברו לרצועה ביוזמתם), הזדמנות להחזרתם במחיר נמוך יחסית ובאופן שיאפשר לה "לעקוף" חלק מהמגבלות על עסקאות שחרור אסירים ביטחוניים מכוח החלטת הממשלה מ-2014.

מעבר לכך, כבר היום ישראל מסייעת לרצועת עזה בתחום הבריאותי כדי לצמצם את סכנת התפרצות הקורונה באזור, וכך לצמצם גם את סכנת הגלישה של המגפה לשטחה היא וכן את האיום בהסלמה ביטחונית ו/או נהירה של אזרחים וביניהם חולים לעבר הגבול. וזאת, בנסיבות שיכולת התגובה הצבאית הישראלית מוגבלת בשל חשש מהידבקות חיילים וממצב של ירי באזרחים חסרי ישע.

התבטאות סנואר לגבי עסקה אפשרית עם ישראל, וכן דבריהם של בכירי חמאס נוספים בהקשר זה, מעידים כי מדובר במהלך מחושב שנקט על ידי הארגון, אשר תכליתו ליצור דינמיקה חדשה בהתדיינות עם ישראל תוך ניצול משבר הקורונה כסוגיה הומניטרית וכבעיה משותפת לשני הצדדים. אמנם, התבטאויות של בכירי חמאס בהקשר זה היו מסויגות, כך למשל, מוסא אבו מרזוק הצהיר ב-14 באפריל, שמדובר במהלך דומה לזה שהתקיים בימי גלעד שליט, היינו שחרור אסירים חולים ומבוגרים תמורת מידע על אודות המוחזקים על ידי חמאס. אולם, אפשר שמהסכמה מוגבלת תתפתח דינמיקה, שניתן יהיה לתעל ולמנף להסכמות שמעבר לעסקה זו עצמה – גם לגבי הפסקת אש ארוכת טווח והקלות בסגר.

מבחינת ישראל, מומלץ כי תתנגד לכל הצעה לשחרור אסירים (יודגש שמדובר במחבלים שביצעו פעולות טרור) תמורת מידע בלבד, ולו מכיוון שכלל הידוע, תמונת המצב שבידי ישראל על אודות האזרחים והחיילים המוחזקים בידי חמאס מדויקת למדי. אלא שהשאלה שעל הפרק היא, האם הממד הרפואי/הומניטרי יתחום את היקפה של עסקת חלופי אסירים בינה לבין חמאס, או שמא יש "לאחוז את השור בקרניו" ולדחוק בחמאס, תוך ניצול נסיבות משבר הקורונה ברצועה, להנחת תשתית להסדרה רחבה יותר, שתכלול שני שלבים:

השלב הראשון יהיה על בסיס הומניטארי, שיאפשר את החזרת גופות החיילים (הדר גולדין נהרג בעקבות הפרה של הפסקת אש הומניטרית על ידי חמאס, במהלך מבצע 'צוק איתן') והאזרחים הישראליים. זאת, תמורת שחרור אסירים מבוגרים שנמצאים בבתי הכלא בישראל בשלהי תקופת מאסרם. השלב השני, אם השלב הראשון יוכתר בהצלחה, יהיה ניסיון למנף את הדינמיקה שתיווצר במימוש עסקת האסירים להנחת תשתית להסדרה רחבה/ממושכת ביום שאחרי משבר הקורונה, על בסיס הסיוע הרפואי וההומניטרי, ובכללו הקלות בסגר הביטחוני, שתגיש ישראל לרצועה.

נראה שיותר מאשר בעבר, חמאס נכון להתחייב להסדרה ביטחונית, שבצידה הקלות בסגר, לאורך זמן. מהלך כזה עשוי לשפר את משילות החמאס והלגיטימיות שלה ברצועת עזה ובכלל, אך כל עוד לא ייתפס המהלך כבעל משמעות החורגת מהפסקת אש מקומית, ייתכן שלא לעורר התנגדות מצד הרשות הפלסטינית.